

Danmark i krig – civil-militære relationer efter 1990

Indledning: Det globale forsvar. Side 1
Forskning og relevant teori. Side 3
Den gamle antimilitarismes sidste sejr. Side 5
Skabelsen af den ”humanitære militarisme”. Side 5
En fatal stemme: Hvidt-sagen i 2001. Side 7
Afghanistan: Den der lever stille lever godt. Side 8
Irak: ”Når der går officer i sagen...” Side 9
En indre værdikamp. Side 11
Konklusion: Et forsvar for demokratiet eller et demokratisk forsvar? Side 12
Kilder – bøger og artikler. Side 14

”I en globaliseret verden med terror, findes der ikke længere steder, som man kan sige ikke angår os. Vi har som danskere en interesse i, at der bliver ro i Irak. Vi har en interesse i, at der er ro i Østtimor. Og vil man sætte ind over for pirater i Malaccastrædet, er det ikke politiet, men forsvaret man vil anvende. Hvis vi kan skabe ro et maksimalt antal steder, er der også større chance for ro internt i Danmark. Det går moderne forsvar ud på. Hele verden må i dag siges at være dansk interesseområde.”¹
Viceadmiral og forsvarsstabschef Tim Sloth-Jørgensen til Weekendavisen, juli 2005.

Indledning: Det globale forsvar

Siden 1990 har Danmark ifølge den sikkerhedspolitiske ekspert Bertel Heurlin ført en såkaldt ”aktivistisk” udenrigspolitik, hvor vores sikkerhedspolitik er blevet ”militariseret”.² Konkret betyder det, at forsvaret er gået hen og er blevet en integreret del af vores udenrigspolitik, som skal fremme danske værdier. Vel at mærke over hele verden.³

Fra 1990 (da korvetten *Olfert Fischer* sejlede af sted til Den Persiske Golf) og frem til 2004 har over 30.000 danskere været udsendt til udlandet.⁴ Størstedelen var soldater og de fleste blev sendt til den sydlige del af Europa: Den danske indsats på Balkan har i perioden 1992 til 2004 omfattet udsendelsen af 24.300 soldater, 750 politifolk, 320 EF/EU-observatører, 120 FN-observatører, 44 OSCE-observatører og 200 fra Beredskabskorpset.⁵ Samlet er tolv danske soldater blevet dræbt under internationale operationer.⁶ Som nedenstående kort (taget fra august 2005-udgaven af bladet ”*Forsvaret*”) viser, har der i de seneste været et skift væk fra Balkan og hen imod indsættelse i Mellemøsten. De fleste danske soldater er i dag deployeret i Irak med over 500 danske soldater.⁷

For et lille land som Danmark har dette internationale engagement haft enorme dimensioner. Det centrale spørgsmål her er hvad det betyder for de civil-militære relationer i Danmark. På den ene side har det officielle Danmark haft stor fordel af den ”militaristiske” sikkerhedspolitik. Det har givet Danmark en hidtil uset international anseelse og reddede Danmark udenrigspolitisk ud af en mulig blindgyde, som vores EU-forbehold kunne have anbragt Danmark i. Det har også givet det danske forsvar en anseelse og respekt, som det ikke havde før. Så sent som i 1990 karakteriserede en fremtrædende dansk politiker danske soldater som ”kanonføde” i en krig. I løbet af halvfemserne beviste danske soldater, at det var de så langt fra. Samtidig

¹ Poul Pilgaard Johnsen: „*Ingen slinger*”. Weekendavisen 29. juli 2005

² I denne artikel vil sikkerhedspolitik blive behandlet som en integreret del af den langt bredere udenrigspolitik.

³ Heurlin: ”*Dansk forsvarspolitik: En ny verden – en ny forsvarspolitik*”. Fokus 1997 side 2.

⁴ Kronik af Peter Viggo Jakobsen ”*Større danske tab i internationale operationer*”. Jyllandsposten 24. juni 2004.

⁵ Juul og Nielsen side 123.

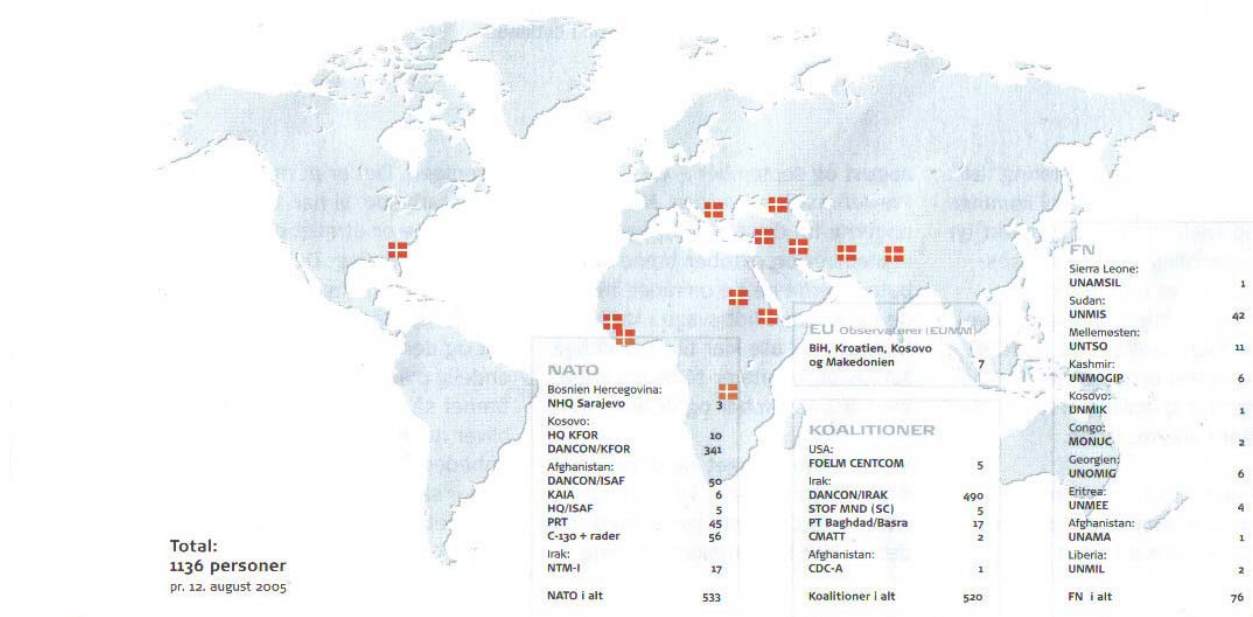
⁶ www.hok.dk

⁷ Indscannet fra ”*Forsvaret*” nr. 4. August 2005. Tallet for DANCON/IRAK er i øvrigt noget misvisende, idet over 50 litauiske panserinfanterister medregnes i den danske styrke.

har det appelleret til en traditionel dansk idealisme at se danske soldater optræde på fredsbevarende og fredsskabende operationer til gavn for andre mennesker. Den sikkerhedspolitiske konsensus bygger i ikke så ringe grad på god, gammeldags dansk idealisme.

På den anden side har den ”militaristiske” sikkerhedspolitik også langsomt, men sikkert ført Danmark fra en politik, som byggede på en sikker forankring i FN og et bredt flertal i folketinget omkring udsendelser. Da korvetten *Olfert Fischer* i 1990 sejlede af sted til Den Persiske Golf byggede det på et solidt flertal blandt partierne på Christiansborg og et sikkert FN-mandat. Da Danmark i 2003 militært støttede invasionen af Irak med en ubåd var der intet FN-mandat og kun et snævert flertal i Folketinget bagved. Det illustrerer forandringerne. Mindst lige så problematisk synes den nye betydning forsvaret har i dag at være for de civil-militære relationer i Danmark og dermed for dansk sikkerhedspolitik.

Internationale engagementer

34

Forsvaret nr. 4 - august 2005

Enten gennem passiv adfærd eller aktive udmeldinger har forsvaret igen og igen i de sidste fem år påvirket den sikkerhedspolitiske diskurs. Hvilket gang på gang har udløst sammenstød og episoder. Symptomatisk nok har selv den nuværende forsvarsminister Søren Gade i en debatbog fra 2003 indrømmet eksistensen af en ”usund konkurrence” mellem Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen, som er forsvarets militære ledelse i Vedbæk.⁸

Dette ”paper” vil bl.a. analysere årsagerne til denne ”usund konkurrence” ved at se på udviklingen i de civil-militære relationer siden 1990 specielt i forbindelse med udsendelsen af danske soldater. En udvikling, som også mere generelt har givet forsvaret en større international profil, som den såkaldte Hvidt-sag fra 2001 viser. Det danske forsvar har fortsat til opgave at forsvare Danmark mod fremmed aggression, men eftersom der ikke er udsigt til en sådan trussel er det forsvarets internationale dimension, som i dag er forsvarets egentlige eksistensgrundlag. Som Bertel Heurlin har påpeget blev Forsvarsministeriet ”et andet udenrigsministerium” for Danmark i løbet af halvfemserne. For at forstå dynamikken i de civil-militære relationer siden 1990 er det derfor nødvendigt at forstå dynamikken i forsvarets voksende internationale indsats. Territorialforsvaret betyder derimod stadig mindre.

Dette ”paper” vil primært beskæftige sig med tre institutionelle aktører: Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen og Folketinget. Det er ikke uproblematisk, for medierne påvirker jævnligt samspillet mellem disse aktører og Danmark er en del af en større verden, som også påvirker debatten fordi danske

⁸ Bemærk her, at bogen er skrevet før Søren Gade blev udnævnt til forsvarsminister. Kilde: Poulsen & Gade side 60.

soldater udelukkende deltager i internationale koalitioner. Men omvendt vil en inddragelse af alle store og små aktører at gøre dette ”paper” overdetermineret og uoverskueligt. Derfor denne strenge fokus på disse tre aktører. Samlet er problemformuleringen følgende:

Analyse og redegørelse for samspillet og udviklingen i de civil-militære relationer mellem Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen og Folketinget siden 1990 i lyset af forsvarets voksende internationale rolle. Herunder en særlig analyse af årsagerne til konflikter i de civil-militære relationer i Danmark i forbindelse med udsendelser.

Forskning og relevant teori

I 1941 skrev den amerikanske forsker og sociolog Harold B. Lasswell en artikel, som selv den dag i dag har givet stor genlyd: I artiklen ”*The Garrison State*” argumenterede han for, at et demokrati som det amerikanske var på vej hen imod en ny samfundsmodel. De voksende internationale trusler og specielt presset fra totalitære magter ville tvinge et demokrati som det amerikanske til at afgive mere og mere magt til militæret (*”the specialist on violence”*) og på den måde undergrave demokratiet indefra. Hvad demokratiet i realiteten ville blive var en militærdiktatur eller en ”kasernestat”.⁹

Virkeligheden efter anden verdenskrig har vist sig at være mere kompleks: På den ene side var der i flere lande en vækst i den militære indflydelse og specielt i USA blev det efter 1945 normen med et permanent stort militær. På den anden side betød det også, at militæret i flere samfund dels smeltede sammen med det øvrige samfund og lod sig påvirke af disse normer (eksempelvis via værnepligten). Frygten for militæret fik imidlertid selv fra respektabel konservativ side ny næring, da USA's præsident Dwight D. Eisenhower i sin afskedstale i januar 1961 advarede om skabelsen af et ”militær-industrielt kompleks”, der ville undergrave demokratiet indefra. Ideen om et almægtigt militær-industrielt kompleks led en skindød med Berlin-murens fald i 1989, men krigen mod terror har genskabt frygten for såvel det militær-industrielle kompleks som kasernestaten. Det kan måske bedst illustreres med et citat fra et interview med den amerikanske general Tommy Franks i cigar-elsker bladet *Cigar Aficianado* i december 2003, hvor han advarede om, at et terrorangreb med masseødelæggelsesvåben kunne føre til et diktatur i USA:

”That goes to step number two, which is that the western world, the free world, loses what it cherishes most, and that is freedom and liberty we've seen for a couple of hundred years in this grand experiment that we call democracy. Now, in a practical sense, what does that mean? It means the potential of a weapon of mass destruction and a terrorist, massive casualty-producing event somewhere in the western world—it may be in the United States of America—that causes our population to question our own Constitution and to begin to militarize our country in order to avoid a repeat of another mass-casualty-producing event. Which, in fact, then begins to potentially unravel the fabric of our Constitution. Two steps: very, very important.”¹⁰

Alt dette rejser spørgsmålet om forskning i civil kontrol med den militære magt. På godt og ondt blev USA født som et demokrati og det har medført en traditionel interesse i at sætte spørgsmålstejn ved *”Big Government”*. Det kan derfor næppe overraske, at amerikanske forskere var pionerer i at analysere civil-militære relationer og spørgsmålet om civil kontrol med militæret. Forskningen er ikke stået stille, men der er imidlertid to standardværker, som selv efter flere årtier dominerer den faglige diskussion: Samuel P. Huntingtons bog *”The Soldier and the State”* og Morris Janowitz’ bog *”The Professional Soldier”*. Trods forsøg fra forskere som bl.a. Peter Feaver¹¹ på at erstatte deres teorier med nyere forskning.

Huntingtons bog rummer den grundantagelse, at den ideelle balance mellem civil og militær magt er hvad han kalder ”objektiv kontrol”. Militæret skal med andre ord stramt hellige sig den militære profession mod at

⁹ Lasswells gengivet i *”War – Studies from Psychology, Sociology and Anthropology”* side 317-327.

¹⁰ Marvin R. Shankens interview med Tommy Franks.

¹¹ Peter D. Feaver: *„Armed Servants”*. Harvard University Press 2003. Af andre nyere bøger kan nævnes: Dale R. Herspring: *„The Pentagon and the Presidency”*. University Press of Kansas 2005. Andrew Bacevich: *„The New American Militarism”*. Oxford University Press 2005. Eliot Cohen: *„Supreme Command”*. Free Press 2002. Ingen af dem anvendes dog i dette „paper”, skønt de bestemt kan anbefales.

de politiske ledere skal blande sig udenom militære anliggender, som fx udnævnelse af officerer. Militæret ville have en egeninteresse i at hellige sig den militære profession og ikke blande sig i politik mod at politikerne omvendt lod dem være i fred. Alternativet var ”subjektiv kontrol”, hvor militæret søges at gøres loyal overfor bestemte politiske interesser eller magthavere. Sovjetunionens udnævnelse af politiske kommissærer til at kontrollere Den Røde Hær var for Huntington et eksempel på ”subjektiv kontrol”, som gik meget udover den militære effektivitet. Trods kritik bør det noteres, at Huntingtons teori om objektiv kontrol fortsat nyder en enorm gennemslagskraft og i flere lande stadig anses for at være selve *teorien* om civil-militære relationer.

Overfor Huntington stod så Morris Janowitz, der i sin egenskab af militærsociolog kom med en alternativ teori i værket *”The Professional Soldier”* fra 1960: På grund af ændringer i teknologi, samfundet og de ny missioner amerikanske soldater blev sendt ud i var en sammenblanding af den politiske og den militære sfære uundgåelig.¹² I stedet for at opretholde en fiktion om, at militær og politik skulle holdes adskilt burde målet i stedet være at integrere militæret i demokratiet og på den måde ”skole” militæret til de demokratiske værdier. På den måde skulle der opstå en effektiv symbiose mellem den militære profession og det omkringliggende samfunds krav og forventninger. Heri ligger der en dyb modsætning til Huntington, som netop understregede behovet for militærets autonomi.

Når det gælder Danmark er forskningen i civil-militære relationer mangelfuld og sporadisk. Det mest væsentlige bidrag er Bertel Heurlins bog *”Riget, magten og militæret”*, som var en del af den serie af bøger, som udkom i forbindelse med Magtudredningen for to år siden. Men fokus i bogen er ikke civil-militære relationer, men arbejdet i de to Forsvarskommissioner i hhv. 1988 og 1997. Heurlin kommer en del ind på civil-militære relationer, men når kun frem til ret forsigtige konklusioner: I indledningen af bogen præsenteres to opfattelser. Dels at forsvaret er politikernes loyale instrument, som ville nedlægge sig selv dersom det fik besked på det. Dels en anden opfattelse om, at forsvaret er villig til at ændre sig efter Berlinmurens fald, men på betingelser og gradvist. Med andre ord, at forsvaret også var sin egen herre.¹³ I slutningen af bogen konkluderer Heurlin, at forsvaret nyder godt af et *”informationsmonopol”* om militære anliggender, som kan bruges til at rådgive politikere om militære anliggender.¹⁴ Men trods muligheden for det kan Heurlin ikke se eksempler på magtmisbrug:

”Der er imidlertid ikke meget, der tyder på politiske initiativer fra militær side med henblik på gennem fx en omfattende politisering eller gennem etablering af fortrolige alliancer via de politiske partier at øve indflydelse. Det er i denne forbindelse interessant, at meget få og normalt slet ingen fra den øverste centrale militære ledelse deltager i den offentlige debat om forsvaret”.¹⁵

Heurlin er ingenlunde ukritisk overfor forsvaret og konstaterer, at forsvaret har ”en inerti som en supertanker”. Senere kommer han med følgende interessante iagttagelse:

*”Forsvaret er klart overordnet civilt og politisk præget. Demokratiet fungerer på det overordnede parlamentariske plan. Men der føres normalt ikke blokpolitik på det forsvarspolitiske område. Det eksisterende forligspartiregime kan have tilbøjelighed til at lukke sig om sig selv og blive afpolitiseret forligningsperioderne. Der vil hermed også være en tilbøjelighed til, at forsvaret som organisation har større politisk-bureaukratisk spillerum inden for de givne rammer. Dertil kommer, at forsvaret har bevaret en stor del af sit videns- og informationsmonopol. I denne sammenhæng kan det således hævdes, at den demokratiske proces omkring forsvaret fortsat er begrænset, uanset at den demokratiske struktur for styring af forsvaret er forbilledlig.”*¹⁶

¹² Et eksempel til at illustrere dette kunne være præsident Gerald Ford, der under en (i øvrigt temmelig kluntet) befrielsesaktion af et amerikansk skib i 1975 fra Khmer Rouge i 1975 var i direkte radiokontakt med de amerikanske styrke og på den måde blandede sig direkte i operationen fra Det Hvide Hus.

¹³ Heurlin side 19-20.

¹⁴ Ibid side 253.

¹⁵ Ibid side 255.

¹⁶ Ibid side 267.

Heurlins analyser og iagttagelser er ikke uden værdi, men for et studie i civil-militære relationer i efter 1990 med fokus på udsendelser er det utilstrækkeligt.¹⁷ Hvad der er behov for er en langt mere systematisk analyse af de civil-militære relationer i Danmark og specielt af de udfordringer, som forsvaret stod med efter 1990. Dette ”paper” kan ikke levere alle svar. Men ved at besvare det stillede problemformulering kan det komme et svar nærmere.

Den gamle antimilitarismes sidste sejr: Irak 1990-1991

Det store brud med den gamle danske sikkerhedspolitiske diskurs henføres normalt til 1990, da korvetten *Olfert Fischer* sejlede af sted efter Folketinget havde besluttet sig for at støtte FN's sanktioner mod Irak efter besættelsen af Kuwait. Beslutningen derom fandt sted den 31. august 1990 i Folketinget og mindre end to uger efter var korvetten på vej til Den Persiske Golf. Beslutningen afspejlede en bred politisk anerkendelse på Christiansborg om, at verden var under forandring efter Berlin-murens fald forrige år og med afviklingen af Den Kolde Krig. Det afspejlede også et håb om, at en ny verdensorden ville opstå, hvor FN ville straffe aggression. Det klare FN-mandat var i den forbindelse afgørende. Ganske sigende var kun SF imod udsendelsen af korvetten, fordi FN's rolle i deres øjne stadig ikke var klar nok. Som partileder Gert Petersen formulerede det: ”Jeg tror ikke, at FN kommer til at koordinere ret meget. Skibet skulle have båret FN's flag, men nu får det kun FN's bemyndigelse”.¹⁸

Intet af dette betød imidlertid, at Danmarks politiske elite på Christiansborg fra den ene dag til den anden gik ind i en ny verden. Den såkaldte ”nye verdensorden”, som formuleret af præsident George Bush senior i efteråret 1990, var endnu en meget uklar størrelse. Da USA i januar 1991 indledte krigen mod Irak for at befri Kuwait viste det sig, at mange af de gamle holdninger fortsat hang ved i den sikkerhedspolitiske debat. Den socialdemokratiske partileder Svend Auken kom således galt af sted ved at sige, at gik Danmark med i krigen mod Irak ville vores krigsskibe ”sejle i vejen” for andre landes skibe og vores soldater ende som ”kanonføde” i den irakiske ørken. Svend Auken havde som partileder i de år en demonstreret evne til at fortale sig, men udtalelserne illustrerer alligevel også en traditionel dansk antimilitarisme foruden nationale mindreværds komplekser.¹⁹ Forsvaret selv reagerede dybt provokeret på Svend Aukens udtalelser, men ganske symptomatisk var forsvarets top forsigtig og tilbageholdende overfor selv denne enestående provokation. Som en (ganske sigende) anonym topofficer udtalte til *Weekendavisen*:

»Forsvaret vil være uhyre tilbageholdende med at komme med signaler om for eksempel en styrket dansk indsats i forbindelse med FN-aktioner. Vi frygter, at hvis vi udtaler os specifikt om sådanne forhold, så blotter forsvaret sig for dem, der ønsker at bære brænde til nedskæringsbålet. Forsvaret ved, at vi kan argumentere os igennem med synspunktet om et nødvendigt forsvar af Danmarks grænser. Men udtrykker forsvaret andre ønsker, så er problemerne der straks”.²⁰

Summa summarum: Udsendelsen af *Olfert Fischer* var en nyskabelse i dansk udenrigspolitik, men det var betydelig mindre radikal nyskabelse end det ofte fremgår. Skønt der var en begyndende interesse for anvendelse af forsvaret til nye formål var der bestemt ikke klarhed over hvad det konkret skulle betyde. I 1991 var det stadig utænkeligt at udsende soldater uden FN-mandat. Karakteristisk nok var forsvaret selv generel meget tavs og tilbageholdende i denne periode. Det primære formål for danske soldater var stadig i 1991 forsvaret mod en mulig fjende fra Øst.

Skabelsen af den ”humanitære militarisme”

Den afgørende ændring hen imod en ”militaristisk” sikkerhedspolitik kom derfor ikke med *Olfert Fischer*, men takket være krigen på Balkan i halvfemserne. I 1991 brød Jugoslavien sammen i krig og etniske

¹⁷ Lad det her blive gentaget, at Heurlins bog – skønt med meget stof om civil-militære relationer – primært handler om de to Forsvarskommissioners arbejde i 1988 og 1997.

¹⁸ Terkel Svensson: ”Kun SF imod at sende en dansk korvet til Golfen”. Berlingske Tidende 28. august 1990.

¹⁹ Michael Kristiansen: ”Fredsduen er fløjet”. Weekendavisen 1. februar 1991

²⁰ Ibid

udrensninger, hvilket tvang det internationale samfund til at engagere sig i konflikterne. Danmark var fra starten med i form af udsendelse af fredsbevarende tropper til først Kroatien i 1992, siden andre dele af Balkan. De danske opgaver på Balkan har været mangfoldige og omfattet alt lige fra at overvåge valg til at dele nødhjælp ud, fiske bomber op af vandet, fjerne landminer, garantere fredsftaler samt deltage i regulære kamphandlinger. En dansk kampvognseskadron deltog således i en voldsom træfning ved Tuzla i Bosnien i april 1994 med serbiske styrker.²¹ Officielt omkom ni serbere under kampene. Uofficielt er tallet nærmere 150.²² Forsvaret var igen i kamp i 1999, da ni danske fly fra eskadrille 730 i Skrydstrup og eskadrille 721 i Værløse deltog i NATOs luftkrig mod Jugoslavien.²³ Luftkrigen i 1999 var en også en nyskabelse i dansk politik i og med Danmark for første gang direkte deltog i en krig uden FN-mandat. Det skulle heller ikke blive sidste gang.

For det danske forsvar var engagementet i det tidligere Jugoslavien en gave. Som tidligere NATO-general Kjeld Hillingsø udtrykte det til *Weekendavisen*: ”Bosnien og Kroatien har reddet det danske forsvar. Det ville være skåret markant ned, og især Hæren (**sic**) ville have overlevet på et langt lavere niveau” (...) ”Vi er simpelthen kommet ud af 1864-ånden og ind i 1848-ånden i de ti år. Det er sunket ind i den almindelige dansker, også dem, der er imod Forsvaret (**sic**), at det ikke er latterligt. At vores soldater er mindst lige så gode som andre. Det har betydet, at hele nationen har kunnet rette ryggen – fordi det nytter”.²⁴

Så sent som i 1991 var det endnu ikke afklaret hvad den nye verdensorden ville rumme, men specielt krigene på Balkan gjorde de danske politikere mere afklarede. På den ene side oplevede danske politikere hvordan de gode intentioner stod for fald og at FN var magtesløs overfor overgreb som massakren i Srebrenica i 1995, hvor omkring 8.000 blev dræbt. På den anden side viste træfningen i Tuzla, at forsvarets personale var andet og mere end blot ”kanonføde”. Det gav anledningen til en ny form for civil-militær konsensus, som består den dag i dag. Konsensusen bygger på en ”humanitær militarisme” med følgende forudsætninger:

- Verden havde ændret sig efter 1990 og den bipolare verden var væk. Dermed var forsvarets oprindelige opgaver i NATO-sammenhæng også faldet bort.
- Samtidig med sammenbruddet af Jerntæppet var Østeuropa og Balkan præget af etniske konflikter eller truslen derom.
- Forsvaret demonstrerede specielt ved Tuzla, at de med hårdtslående metoder kunne forsvare sig selv. Ganske sigende måtte de letbevæbnede nederlandske soldater i Srebrenica give op da de bosniske serbere rykkede ind i sommeren 1995. Tuzla overlevede derimod og danske soldater viste dermed, at de ikke var ”kanonføde”.
- Forsvaret selv fandt en ny eksistensberettigelse ved at sende soldater ud på internationale missioner. Der blev stadig skåret ned i forsvaret, men kun til en vis grænse. Som fhv. forsvarsminister Hans Engell formulerede det: Uden Jugoslavien ville der ikke være noget dansk forsvar i dag.²⁵
- Nok så vigtigt ”opdagede” danske politikere, at danske soldater kunne bruges til at promovere danske værdier. Volden på Balkan var en udfordring, som traditionel diplomati, sanktioner og gammeldags humanitær hjælp ikke umiddelbart kunne løse.

Den indre motor i den ”militaristiske” danske sikkerhedspolitik efter 1990 var med andre ord en humanitær og demokratisk ”militarisme”, hvor forsvaret skulle drage ud og forsvare bløde værdier. Det var et perfekt redskab for politikerne på Christiansborg, som nu havde et rent dansk svar i forhold de udfordringer verden efter Den Kolde Krig rummede. Men det gav også forsvaret en ny eksistensberettigelse netop da det var mest truet af den bipolare verdens sammenbrud omkring 1990. Alle blev med andre ord tilgodeset af den ”humanitære militarisme”.

²¹ Træfningen ved Tuzla gav danske FN-soldater en heltestatus i den danske presse, men det skal også noteres, at dele af den udenlandske presse var mere negativ overfor træfningen. Det amerikanske magasin *Time* noterede kritisk, at de danske soldater sandsynligvis var de mest ”aggressive” i hele FN-styrken i Bosnien-Hercegovina. Kilde: Henning Sørensen i ”*The Postmodern Military*” side 129.

²² Møller side 295-297.

²³ Juul og Nielsen side 84-85.

²⁴ Henrik Winther: „*Farvel til 1864*”. *Weekendavisen* 13-19. december 2002.

²⁵ Heurlin side 19.

Derudover løste det også et andet dilemma for det danske politiske system: EU-forbeholdene hæmmede Danmark i forhold til de andre EU-lande og det skabte et ønske om at kompensere for det ved at optræde så meget desto mere aktivt i forhold til USA. Balkan var et centralt sted, men også det danske engagement i Baltikum var betydningsfuldt. Danmark sponsorerede bl.a. oprettelsen af *Baltic Defence College*, støtte til en baltisk bataljon til fredsbevarende missioner og de baltiske landes optagelse i NATO. Den aktive danske linie blev da også belønnet fra amerikansk side med bl.a. amerikanske præsidenters besøg i Danmark i hhv. 1997 og igen i 2005. Specielt den daværende danske forsvarsminister Hans Hækkerups rolle synes at have været afgørende i halvfemserne og mere end nogen anden symboliserede Hækkerup bruddet med både Danmarks og hans parti Socialdemokraternes traditionelt anti-militaristiske sikkerhedspolitik. Som Bertel Heurlin konstaterer: *"Forsvarsministeriet blev ikke forandret til et virkelig tungt ministerium. Men det fik en særlig prestige, som det næppe havde haft tidligere: Det var primært på grund af den internationale dimension. Forsvarsministeriet under Hækkerup begyndte at markere sig som et andet udenrigsministerium."*²⁶

Hvordan stod det i den periode til med den civile kontrol med forsvaret? Når det gælder den civile kontrol med forsvaret hviler en stor del af den opgave hos den udøvende magt i Danmark. Herunder specielt Forsvarsministeriet. Folketinget kan rejse kritiske spørgsmål, vælte ministre eller selve regeringen, forøge eller beskære pengene til forsvaret, men det kan ikke direkte blande sig i den daglige styring. I stedet har vi en ekstraordinær stærk forsvarsminister, som i princippet har et meget bredt mandat til at anvende danske styrker som det skønnes nødvendigt. Der er ingen klare betingelser for hvad danske soldater kan bruges til og ikke kan bruges til. Forsvarsministeren er derfor også den øverste garant for civil kontrol med forsvaret.²⁷ Det store problem i den forbindelse er, at Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen er to adskilte dele og at forsvaret som organisation har en temmelig høj grad af autonomi. Blandt andet er det kutyme, at forsvaret selv udpeger sine egne forsvarschefer, som typisk plejer at gå på skift mellem værnene. Forsvaret har med held opretholdt denne høje grad af autonomi trods de seneste års ambitioner om at samle de to dele under det samme tag i den såkaldte *"Pentagon-model"* for at sikre en bedre koordination.²⁸ Den skarpe opdeling skulle efter 2001 vise sig ikke at være uden betydning.

En fatal stemme: Hvidt-sagen i 2001

Den 26. marts 2001 samledes medlemmerne af EU's militære komite sig til et møde for at vælge en ny formand for komiteen. Formålet med den indtil da lidet kendte komite var at koordinere EU's militære opgaver og desuden rådgive EU's politikere om civil krisestyring, humanitær hjælp og økonomisk hjælp. Den italienske kandidat, general Mario Arpino, blev tippet til at være favorit og med en vis ret: Italien havde tilbudt at stille 19.000 soldater til EU's kommende EU-reaktionsstyrke på 60.000 soldater.²⁹ Men noget gik "galt": Den danske forsvarschef, general Christian Hvidt, kastede sin stemme på den finske general og forsvarschef Gustav Hägglund, som endte med at blive valgt. Kort efter blev forløbet af den ellers hemmelige afstemning lækket til medierne og sagen eksploderede i den danske presse. Et centralt omdrejningspunkt var Danmarks forsvarsforbehold for et militært samarbejde i EU, for hvorfor stemte Danmark overhovedet når landet havde forbehold mod et militært samarbejde i EU? Men efterhånden som sagen blev afdækket i medierne kom det også frem, at general Hvidt aktivt havde arbejdet for at få valgt den finske kandidat. Hvidt antydede kraftigt i et brev til Forsvarsministeriets departementschef og Udenrigsministeriets direktør den 21. februar, at han ikke anså den italienske kandidat for hverken seriøs eller kompetent. I mangel af bedre kandidater fra NATO-landene arbejdede han derfor aktivt for at få general

²⁶ Ibid side 147.

²⁷ Henning Sørensen i *"The Postmodern Military"* side 126.

²⁸ Poulsen & Gade side 59-61 & Hans Mortensen *„Hær i Knibe“*. Weekendavisen 5. november 2004: Ideen stammer oprindeligt fra forsvarsminister Svend Aage Jensby, men blev overtaget af Søren Gade. Pentagon-modellen kunne ikke lade sig gøre af rent praktiske årsager i forbindelse med forsvarsforliget i 2004. I stedet flyttes Forsvarskommandoen til Søværnets Materialkommando på Holmen. Alternativet – at flytte ind ved siden af Forsvarsministeriet – var for dyrt og der ville ikke være plads nok.

²⁹ Ulla Østergaard & Jørgen Ullerup: *"Forsvarsforbehold: Danske forbehold udløser kritik i EU"*. Jyllandsposten 31. marts 2001.

Hägglund valgt. Efter en måned fik general Hvidt svar tilbage fra de to embedsmænd med en forsigtig besked om, at der burde gives prioritet til en kandidat "fra et Nato-land" og at han skulle tage hensyn til forsvarsforbeholdet. Nogen formel instruks var der ikke tale om. Det sene svar og de vage formuleringer gjorde, at general Hvidt ikke i speciel grad følte sig forpligtet til at skifte kurs. Kort efter faldt den fatale stemme altså i EU's militære komite.³⁰

Hvidt-sagen i 2001 demonstrerer begrænsningerne i Bertel Heurlins betragtninger om det danske forsvar. Ikke mindst når det gælder synspunktet om "*den forbilledlige styring*" af forsvaret. Hvad hverken embedsmændene i hhv. Udenrigs- og Forsvarsministeriet eller general Hvidt selv anerkendte var, at han med sin stemme gik ind i et politisk minefelt. Det står kun klart i bagklogskabens lys. EU-forbeholdet mod forsvarssamarbejde i EU var en gråzone og ganske symptomatisk blev eksempelvis Europaudvalget (som står for den danske EU-politik) ikke orienteret om afstemningen.³¹ Men sagen afspejlede også, at Forsvarsministeriets rolle som "*et andet udenrigsministerium*" havde bragt general Hvidt i en situation, hvor han skulle træffe en ren politisk afgørelse. Ud fra de oplysninger der er til stede traf general Hvidt faktisk ikke noget dårligt valg, men det byggede ikke så meget på en politisk vurdering som på en ren militær vurdering af hvem der var den mest kompetente kandidat til posten som formand. For general Hvidt var det så indlysende finnen Hägglund frem for general Arpino. Men for at gentage: Dette var ikke et valg af en militært set god kandidat, men af en, som kunne bruges politisk og her var general Hägglund en fejltagelse. Embedsmændene ved ikke at være mere klar i deres instrukser til general Hvidt og general Hvidt selv i en uvant rolle som politisk taktiker. Resultatet blev en krise om EU-forbeholdene, som alle godt kunne have været foruden og et eksempel på en meget svag civil styring af forsvaret.

Afghanistan: Den der lever stille lever godt

Den 11. september 2001 omkom knap 3.000 amerikanere da World Trade Center og Pentagon blev ramt af passagerfly kapret af islamiske terrorister. Umiddelbart efter angrebene blev NATOs artikel 5 aktiveret (den såkaldte musketer-ed) og amerikanske styrker indledte en invasion af Afghanistan for at optræfle Osama bin Ladens netværk, som efter al sandsynlighed stod bag de ødelæggende angreb. Efter Taliban-styrets fald blev en international sikringsstyrke på 5.000 mand med forkortelsen ISAF etableret i Kabul i 2002. Danmark bidrog her med 43 soldater og tre af dem omkom i forbindelse med demonteringen af en gammel SA-3 raket i marts 2002. Ellers har Danmarks bidrag til Afghanistan først og fremmest bestået i form af seks kampfly med 140 soldater som støttepersonale, som opererede fra Manas-basen i Kirgistan sammen med fly fra Norge og Nederlandene. De seks danske fly var i aktion over Afghanistan i tidsrummet oktober 2002-oktober 2003.³² Dertil kom så et kontingent på cirka 100 soldater fra hhv. jægerkorpset og frømandskorpset, som skulle sættes ind mod Taliban og al Qaida på landjorden.³³

Det danske luftengagement er i dag ganske velkendt: Danske fly fløj otte bombemissioner og kastede i alt nitten GBU12-bomber. Desuden angreb flyene også to gange med deres maskinkanoner i lav højde. Målene for angrebene var al Qaida og Taliban-styrker. Overfor *Information* gjorde oberst Karsten Schulz i et interview det klart, at flyevåbnet gjorde hvad de kunne for at følge ROE (*Rules Of Engagement*) og mandatet fra Folketinget for deres mission. Det omfattede bl.a. at undgå civile tab.³⁴ Antallet af fjendtlige ofre for bombetogterne blev i øvrigt senere sat til mellem 60 og 200 af den danske generalmajor Leif Simonsen i flyevåbnet. Det mest sandsynlige tal var uofficielt omkring 180 dræbte.³⁵

En ting, som er bemærkelsesværdigt ved de danske bombemissioner var, at forsvaret i starten hverken ville be- eller afkræfte at de havde fundet sted. End ikke overfor Folketinget. Den officielle forklaring var, at forsvaret ønskede at beskytte de pågældende piloter og deres pårørende. Noget, som imidlertid vakte en del undren fordi der var langt større åbenhed om de norske bombemissioner fra samme base i Kirgistan. Som SF's forsvarsordfører, Villy Søvnal, konstaterede til *Berlingske Tidende* havde "*der jo ikke været*

³⁰ Troels Mylenberg: "*For vidt*". Weekendavisen 27. april 2001.

³¹ Jette Elbæk Maressa: "*EU: Kontrol med EU's militære komite*". Jyllandsposten 11. april 2001.

³² Yahoo Nyheder Danmark 24. juni 2003.

³³ DR Nyheder Online 13. december 2001.

³⁴ Dahlin & Rasmussen: "*Vel kan vi have dræbt mennesker*". Information 28. april 2004.

³⁵ Christian Brøndum: "*Mindst 180 dræbt af danske bomber*". Berlingske Tidende 24. oktober 2003.

*massedrab på piloter i Norge.*³⁶ Efter en uge skiftede forsvaret også kurs og blev mere åben om de danske luftangreb.

Den nøjagtig samme tendens har gjort sig gældende med hensyn til de danske specialstyrkers indsats og her blev lukketheden i årevis fastholdt. Igen med henvisning til soldaterne og kommende operationers sikkerhed. Groft sagt vidste Folketinget i årevis kun, at danske specialstyrker havde været ude på ”skarpe” missioner og bl.a. havde indfanget Taliban-lederen mullah Khairullah Kahirkhawa.³⁷ De danske styrker opererede i en særlig international styrke kaldet *Task Force K-Bar*, der i løbet af 2002 deltog i 42 spejdermissioner og 23 kampmissioner. Styrken dræbte i alt 115 og tog 107 fjendtlige personer til fange. I december 2004 medtog *Task Force K-Bar*, herunder lederen af det danske kontingent, den næsthøjeste amerikanske militære udmærkelse i en ceremoni i USA mens præsident Bush så på.³⁸ Men hvad de blev hyldet for vidste ikke ret mange, heller ikke det danske Folketing.³⁹ Som Per Kaalund, forsvarsordfører for socialdemokraterne, konstaterede til en avis kan selv Folketingets forsvarsudvalg kun få at vide, at de danske specialstyrker ”*har gjort det godt*”.⁴⁰ Hvad det så end vil sige. Først i september 2005, efter lang tids pres, kom der skred i åbenheden og den daværende militærchef for de danske specialstyrker, oberstløjtnant Frank Lissner⁴¹, afslørede under et åbent hus-arrangement i Aalborg, at danske soldater aldrig kom direkte i kamp i Afghanistan. Derimod dirigerede de luftangreb fra landjorden og koncentrerede sig i det hele taget først og fremmest om at observere og indsamle efterretninger under ekstremt vanskelige klimatiske og terrænmæssige forhold.⁴²

Samlet er det sådan, at den danske krigsindsats i Afghanistan i 2002-2003 var stramt styret af Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen. På en lang række punkter var Folketinget og dermed også offentligheden i årevis været uvidende om hvad der var forgået. Forsvaret åbnede relativt hurtigt op når det gjaldt flyvevåbnet, men fastholdt hemmeligholdelsen i årevis når det gjaldt specialstyrkerne. Mens Afghanistan derfor antydede problemer med lukketheden i forsvaret var det først i Irak, at de for alvor fik politisk betydning. Tilmed for fuld offentlighed.⁴³

Irak: ”Når der går officer i sagen...”

Den 19. marts 2003 begyndte USA at bombe Iraks hovedstad Bagdad, for derpå at invadere selve landet med en koalition af allierede. Det er aldrig blevet bevist, at Irak skulle have haft en andel i terrorangrebene mod USA den 11. september 2001, men retorisk har USA’s ledelse altid kædet krigen i Irak sammen med krigen mod terror. Danmark valgte også at gå med i denne krig, skønt det skete med det snævrere tænkelige flertal i Folketinget. ”*Det kan ikke blive ved*” forklarede statsminister Anders Fogh Rasmussen på et møde med de radikale og socialdemokraterne den 18. marts i Statsministeriet. Her henviste han konkret til, at Saddam Hussein skulle have gjort atten missiler med en rækkevidde på 600 kilometer klar til affyring

³⁶ Christian Brøndum: ”*Hovedløst: Politikere kræver åbenhed om forsvarets aktioner*”. Berlingske Tidende 3. februar 2003.

³⁷ Berlingske Tidende 4. februar 2004.

³⁸ Udmærkelsen hedder *Presidential Unit Citation*. Det er ikke nogen egentlig medalje, men rangerer på linie med en.

³⁹ Lars Halskov: ”*Danske soldater hædret af USA for hemmelige operationer*”. Politiken 23. februar 2005.

⁴⁰ Dahlin & Rasmussen: ”*De har gjort det godt*”. Information 19. maj 2004.

⁴¹ For det tilfælde at læsere undrer sig har jeg valgt ikke at inddrage den såkaldte ”tolkesag” om mulig amerikansk tortur i Kandahar, fordi der er så meget usikkerhed om hvad en dansk militærtolk oplevede i Kandahar i 2002, at det er svært at sige om der overhovedet er en sag. Tolken selv er under henvisning til påståede dødstrusler gået under jorden i udlandet og nægter længere at lade sig afhøre. Sagen er bestemt mystisk, men det er svært at sige om det nogensinde bliver til mere end bare det: En mystisk sag.

⁴² Anne Mette Svane & Erik Tromle: ”*Aktioner: Elitestyrker kom aldrig i kamp*”. Jyllandsposten 8. september 2001.

⁴³ Det må understreges, at dette ikke kun er en ren dansk problemstilling. Også i USA er der kritiske røster angående den amerikanske regerings ivrige brug af specialstyrker i GWOT og de problemer de giver for demokratisk kontrol. Pentagon har 10.000 specialsoldater under kommando af SOCOM (Special Operations Command) og anvernder dem både i udlandet, men også i USA skønt dette teknisk set er ulovligt i henhold til amerikansk lovgivning. Læs eksempelvis Jennifer D. Kibbes artikel ”*The Rise of the Shadow Warrior*”. Foreign Affairs marts/april 2004. Eller alternativt Seymour Hersh’s artikel *The Coming Wars* i *The New Yorker* 17. januar 2005.

(missilerne er aldrig blevet fundet).⁴⁴ Med til den historie hører imidlertid også, at Danmark i 1998 også var tæt på at gå i krig med Irak. Dengang var spørgsmålet, at Irak ikke ville lade FN's inspektører gøre deres arbejde færdig med sikre, at landet havde afmonteret sine masseødelæggelsesvåben. USA og Storbritannien truede med og gennemførte også i december 1998 en militæraktion mod Irak. Danmark tilbød i den forbindelse en C-130 *Hercules*-transportmaskine, som der dog ikke blev behov for.⁴⁵ I 2003 var situationen en anden og danske styrker kom med.

Mens den danske andel i selve invasionen var beskedent i form af en ubåd i Den Persiske Golf var det danske bidrag efter krigen mere betydeligt med en dansk bataljon⁴⁶ i det sydlige Irak. I alt permanent omkring 500 soldater, der står for genopbygning og ro i den sydlige del af Irak. Det danske ansvarsområde svarer arealmæssigt til Jylland med omkring en halv million indbyggere.⁴⁷ Trods sporadiske guerillaangreb har de danske styrker et generelt roligt ansvarsområde, hvor volden er på et minimum. Først i oktober 2005 blev en dansk soldat dræbt som følge af en vejrbombe i Irak.⁴⁸ Trods dette har vores indsats i Irak flere gange præsteret at udløse alvorlige kriser.⁴⁹

Den første alvorlige krise kom i august 2003: Under en patrulje blev to irakiske fiskere skudt ned, mens en dansk soldat blev dræbt af et vådeskud. Irakerne blev grebet i at prøve at stjæle kabler og i forvirringen gik tingene galt. Daværende forsvarsminister Svend Aage Jensby kom i et regulært stormvejr, fordi han i begyndelsen antydede, at der havde været tale om en "ildkamp". Først efter flere dage kom det frem, at irakerne havde været ubevæbnede. Oppositionen i Folketinget underkastede forsvarsministeren en sønderlemmende kritik, men i praksis syntes Jensby kun at videregive hvad Forsvarskommandoen selv havde fortalt ham. Det var således Forsvarskommandoen selv, som i fire dage tav om denne sags rette sammenhæng. Der gik kort sagt "*officer i sagen*" som *Berlingske Tidende* formulerede det.⁵⁰ Det er siden kommet frem, at forsvaret i samme sag demonstrerede en nyfunden evne for spin ved i disse kritiske dage at lancere et bud på det kommende forsvar i Danmark: Det såkaldte K-notat eller kapacitetsnotat. Denne episode, indfanget på en dokumentarfilm med netop titlen *K-notatet*, viser, at chefen for forsvarsstaben, viceadmiral Tim Sloth-Jørgensen, og Forsvarskommandoens pressechef udsendte dette dokument for at få mediernes opmærksomhed væk fra denne ubehagelige historie. Hvilket også lykkedes. Efter i dagevis at have talt om skyderiet i Irak blev emnet i medierne udskiftet til at handle om det kommende danske forsvar og en reduktion i værnepligtens længde.⁵¹

Samme strategi kunne ikke fungere da den næste store krise brød løs året efter i august 2004. Den 1. august 2004 kunne forsvarsminister Søren Gade læse i *Ekstra Bladet*, at en kvindelig sprogofficer (kaptajn Anne-Mette Hommel) var blevet sendt hjem fra Irak efter en auditor-undersøgelse⁵² var blevet indledt imod hende for at have udsat tilfangetagne irakere for en hårdhændet behandling. Reaktionen kom ganske prompte: Hele den danske Irak-ledelse med kommandanten, oberst Henrik Flach, i spidsen blev hjemkaldt (læs: fyret) og Forsvarskommandoen fik en skriftlig reprimande.⁵³ Årsagen var enkel nok: Som året forinden havde Forsvarskommandoen også denne gang alt for længe forholdt Forsvarsministeriet vigtige oplysninger. Denne gang om, at en officer var blevet hjemsendt pga. mulige brud på menneskerettigheder.⁵⁴ Men den nye forsvarsminister Søren Gade havde ikke til sinds at acceptere det og demonstrerede derfor sin autoritet på

⁴⁴ Nielsen & Emborg: „*En tvivlsom krig*”. Politiken 21.marts 2004.

⁴⁵ <http://forsvaret.dk/Publikationer/fmn/1998/kap04.htm>

⁴⁶ En bataljon er normalt på 500-750 soldater.

⁴⁷ Politiken 16.september 2004 & Mette Jørgensen Information 28. januar 2004.

⁴⁸ <http://forsvaret.dk/HOK/Nyt+og+Presse/Irak/Irak++En+dansk+soldat+dræbt+og+to+soldater+hårdt+såret+ved+vejsid ebombe.htm>

⁴⁹ Jeg vælger af pladmæssige årsager ikke at inddrage sagen om Frank Søholm Grevil, som indirekte var relateret til Irak-krigen og som førte til forsvarsminister Jensbys afgang sidste år pga. referater i medierne fra møder i Folketingets hemmelige kontroludvalg, der overvåger FE.

⁵⁰ Christian Brøndum: "*Når der går officer i sagen*". Berlingske Tidende 26. august 2003.

⁵¹ Anders Jørgensen: "*Forsvarets leg med medierne*". Information 28. april 2004.

⁵² Auditorer er forsvarets eget kriminalpoliti. De sørger for at efterforske kriminelle forhold begået i tjenesten. Udenfor tjenesten er soldater i Danmark underkastet det almindelige politi.

⁵³ Urban 5. august 2004.

⁵⁴ Den efterfølgende retssag har vist, at forsvaret i mindst en måned forinden havde kendt til torturrygter i Irak uden at underrette forsvarsminister Søren Gade. Trods klare instrukser derom i lyset af Abu Ghraib-skandalen.

den måde. Politisk blev forsvarsminister Søren Gade bakket op af Udenrigspolitisk Nævn, der holdte et møde om sagen den 6. august 2004.⁵⁵

Trods dette var sagen i alle henseender pinlig for forsvaret, som atter engang fik bekræftet sit ry som en lukket organisation. Det belastede også næppe overraskende på ny båndene mellem Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen og fik muligvis forsvarsminister Søren Gade til at lede efter en god måde til at afsætte general Helsø til en harmløs toppost i NATO.⁵⁶ Sagen om mulig fangemishandling kører i øvrigt fortsat og der blev i januar rejst sigtelse mod den kvindelige sprogofficer Annemette Hommel og fire militærpolitisergerter for pligtforsømmelse. Retssagen begyndte i maj og foregår stadig med forventning om en endelig dom i sagen engang i december 2005.⁵⁷

En indre værdikamp

Udviklingen 2004-2005 har generelt bekræftet mange af de tendenser, som længe har været under udvikling i de civil-militære relationer i Danmark: På den ene side hersker der fortsat konsensus om den nye danske sikkerhedspolitik efter 1990. En konsensus, som flere alvorlige sager som Hommel-sagen aldrig for alvor har draget i tvivl. Som påpeget af den sikkerhedspolitiske ekspert Peter Viggo Jakobsen støtter generelt 60 procent af de adspurgte danskere udsendelse af tropper i operationer med et klart folkeretligt mandat. Selv i en mere kontroversiel krig som Irak støttede 77 procent af de adspurgte danskere udsendelsen af tropper efter den egentlige invasions-fase var overstået i perioden marts-april 2003.⁵⁸

Dette kan imidlertid nemt bedrage: I modsætning til fx Kosovo har krigen i Irak udviklet sig til en blodig guerillakrig, som alvorligt har truet visionen om en demokratisering af landet. De manglende masseødelæggelsesvåben, det dubiøse krigsgrundlag, de voksende myrderier og afsløringen af amerikansk brug af tortur mod irakere har yderligere rokket ved støtten. Som tidligere nævnt er de danske soldater anbragt i en relativ rolig sektor af Irak, men ”relativt rolig” er i sig selv relativt i og med, at danske tropper i perioden 2003-2005 var involverede i 169 skudepisoder, som kostede 12 irakere livet og sårede 23.⁵⁹ Der er ikke tale om, at det har udløst en massiv antikrigsbevægelse. Snarere en almen følelse af ubehag, som har forplantet sig i de civil-militære relationer: I marts 2005 kom forsvarschef Jesper Helsø for skade ved at erklære, at Danmark fremover burde deployere flere tropper fra Kosovo og Irak til Afghanistan. I en replik svarede den socialdemokratiske forsvarsordfører Per Kaalund, at det var en politisk afgørelse, som generalen ret beset ikke skulle blande sig i.⁶⁰ Et nyt sammenstød fulgte i juli 2005, da forsvarsstabschefen Tim Sloth-Jørgensen, i et interview med *Weekendavisen* kritiserede det socialdemokratiske ønske om en tilbagetrækning fra Irak under en militærfaglig henvisning til, at der skal være sammenhæng mellem mål og midler. I samme forbindelse kritiserede han også den tidligere regimentschef, fhv. oberst og nuværende socialdemokratisk folketingspolitiker Jens Christian Lund for hans kritiske holdning til Irak-krigen.⁶¹ Kritikken blev næppe overraskende pure afvist af socialdemokraterne og en opbragt Lund forlangte en klar undskyldning fra viceadmiralen.⁶² Sagen begyndte at antage en lettere pinlig drejning og forsvarsminister Søren Gade måtte i midten af august aflevere et svar til Folketinget, hvor det blandt andet hed: ”*Det forekommer naturligt, at kandidater til Folketinget fremfører sit partis holdning*” og videre: ”*Forsvarsministeriet er ikke bekendt med oplysninger om, at spørgeren som oberst ikke har bakket sine soldater op*” samt: ”*Forsvarets øverste ledelse, og forsvarets personel i øvrigt, skal være loyale over for regering og folketing*”.⁶³

Ret beset forekommer det beklageligt, at netop forsvarsstabschefen havnede i en situation, hvor der blev sat spørgsmålstegn ved hans loyalitet til det politiske system. Der skal ikke herske tvivl om, at viceadmiral brød

⁵⁵ Nielsen & Nielsen: „Overgreb i Irak: Støtte til Gades hjemkaldelse fra Irak-lejren”. Politiken 7. august 2004.

⁵⁶ Svane & Langballe: „Gade vil af med sin forsvarschef”. Ekstra Bladet 13. oktober 2004.

⁵⁷ Politiken 16. februar 2005.

⁵⁸ Peter Viggo Jakobsen ”Kronik: Større danske tab i internationale operationer” 24. juni 2004.

⁵⁹ „Dansk Irak-styrke har dræbt mindst 12” Berlingske Tidende 13. oktober 2005

⁶⁰ Jesper Termansen. ”Chefen for forsvaret: Soldater til Afghanistan”. Berlingske Tidende 27. marts 2005.

⁶¹ Poul Pilgaard Johnsen: ”Ingen slinger”. Weekendavisen. 29. juli 2005.

⁶² Jesper Markussen: ”Lund og Dahl vil have en undskyldning”. Viborg Stifts Folkeblad. 3. august 2005.

⁶³ Jesper Markussen: ”Hak i admiral-tuden”. Viborg Stift Folkeblad. 17. august 2005.

den militære protokol ved at kritisere hhv. socialdemokraternes holdning til engagementet i Irak og derpå en navngiven socialdemokrat og tidligere officer. Men omvendt kunne hans udmelding også ses som en ny stil fra Forsvarskommandoens side om at deltage i den politiske debat ved at komme med indlæg og synspunkter. Med andre ord: Deltage aktivt i det danske demokrati. Eksempler på dette er der efterhånden en del af: Forsvarschef Jesper Helsø's ide om at flytte tropper til Kosovo og Irak til Afghanistan er allerede blevet nævnt. I et andet eksempel gav forsvarsstabschefen gav i juli en sønderlemmende kritik af den politiske beslutning om at skære ned i antallet af admiraler og generaler, hvilket han frygtede kunne koste indflydelse i NATO.⁶⁴ I et tredje eksempel foreslog den nye chef for Søværnets Operative Kommando, kontreadmiral Nils Christian Wang, i august at det danske søværn fremover kunne deployeres til Caribien for at bekæmpe narkotrafik.⁶⁵ Kort fortalt syntes det i 2005 at blive normalt, at forsvarets topledere deltager i den politiske debat.

Et forsvar, som aktivt deltager i den politiske debat med synspunkter og meninger ville for et samfund som det danske være en nyskabelse. Det ville også være værdiløst uden en medfølgende åbenhed i et ellers så lukket system som det danske forsvar. Men som det allerede nu fremgår, er lukketheden et problem på retur i forsaret, skønt det næppe er urimeligt at sige, at det sker meget langsomt og gradvist. Først i september 2005 besluttede de danske specialstyrker sig for at afsløre noget af hvad de havde foretaget i Afghanistan i 2002 på et åbent hus-arrangement på flyvestation Aalborg. Dermed begyndte en af de sidste bastioner i det danske forsvar at give efter for kravet om åbenhed.⁶⁶ Det danske forsvar er ingen monolit og er derfor heller upåvirket af hverken kritik eller krav om åbenhed. Som Hommel-sagen på kluntet vis demonstrerer, er forsaret også villig til at efterforske og straffe officerer, som måske har brudt med menneskerettighederne. Da en officer, oberstløjtnant Poul Dahl fra Prinsens Livregiment, i maj 2004 erklærede, at han under visse omstændigheder var villig til at acceptere brug af tortur blev vedkommende prompte forflyttet til en lavere rangerende post i Hærens Operative Kommando. Forsvarschef Jesper Helsø erklærede i den forbindelse: *"I forsaret må dem, som uddanner vores personel, efterleve forsarets værdier. Jeg har ikke længere tillid til oberstløjtnanten i denne funktion"*.⁶⁷ Som sagt: Uanset hvor alvorlig en kritik der kan rejse af forsaret er det ingen monolit, som står stille, mens resten af samfundet rykker videre. Men det betyder omvendt ikke, at forsaret bevæger sig videre i samme takt som resten af samfundet.

Konklusion: Et forsvar for demokratiet eller et demokratisk forsvar?

Det danske forsvar har siden 1990 fundet en ny eksistensberettigelse som en humanitær "jernnæve" for dansk udenrigspolitik. I de fleste tilfælde anvendt til rent bløde humanitære opgaver, såsom stabilisering og genopbygning, men i enkelte markante tilfælde også til "skarpe" kampopgaver. Som påpeget af Bertel Heurlin har Forsvarsministeriet siden 1990 virket som et andet udenrigsministerium i Danmark og det har mere generelt givet forsaret en helt ny prestige. Samt politisk magt.

Alt dette rejser imidlertid et paradoks: Vi har på den ene side et forsvar, der ser sig selv og bliver betragtet som en forkæmper for værdier som demokrati, menneskerettigheder og tolerance. På den anden side er forsaret rent institutionelt og normativt en organisation, som ønsker autonomi fra samfundet (og specielt fra utidig politisk styring) og som i bedste fald har en autoritær og hierarkisk korpsånd. Heri ligger en latent konflikt. Det må her pointeres hvad problemet er og i nok så høj grad ikke er: Intet tyder på, at Danmark er på vej hen imod en kasernestat, hvor militæret reelt bestemmer. Det er end ikke muligt at påvise, at forsaret i nogen af alle disse sager som er blevet belyst i dette "paper" skulle have haft "onde hensigter". Tværtimod viser sager som Hommel-sagen og Dahl-sagen, at forsaret oprigtig ønsker at efterleve de vigtigste af samfundets normer indenfor egne rækker. Men alligevel opstår konflikter igen og igen. Den dybere årsag synes at være følgende: Forsaret nyder i dag en reel politisk indflydelse i kraft det massive danske militære engagement i udlandet. Primært gennem udsendelse af soldater til udlandet. Når dette har, kunne lade sig gøre er det fordi, at der siden halvfemserne har hersket en civil-militær konsensus om en "humanitær militarisme". Men den "humanitære militarisme" fører uundgåeligt forsaret ind i stribevis af gråzoner, hvor

⁶⁴ Christian Brøndum: "Admiral: Dansk politik præget af jantelov". Berlingske Tidende 30. juli 2005

⁶⁵ Mads Stenstrup: "Søværnet: Søværnet vil bekæmpe narko i Caribien". Jyllandsposten 21. august 2005.

⁶⁶ Anne Mette Svane & Erik Tromle: "Aktioner: Elitestyrker kom aldrig i ildkamp". Jyllandsposten 8. september 2005

⁶⁷ DR Nyheder Online: „En Kontroversiel Soldat“. 17. maj 2004.

politiske hensyn blandes sammen med militære. Ønsket om institutionel autonomi og om at løse problemer indenfor forsvarrets egne rækker støder igen og igen sammen med kravet om åbenhed og om, at forsvarret følger det danske samfunds normer til punkt og prikke. Samtidig betyder forsvarrets nye opgaver, at forsvarret i dag har en aktiv interesse i at påvirke den politiske debat. Admiral Wangs ide om at sende et krigsskib til Caraibien er et eksempel, som ville have været utænkeligt i 1990. Somme tider bliver disse politiske udmeldinger mødt med interesse, andre gange med kritik. At der er tale om en helt ny stil fra forsvarret kan ikke betvivles.

De danske kriser i civil-militære relationer skyldes således typisk to problemer, der går igen: Forsvaret kan *passivt* påvirke det politiske system ved at tilbageholde informationer om noget, som kunne få politisk betydning. Medmindre der her antages en konspiratorisk holdning om alle mulige onde hensigter må det formodes, at der simpelthen i de fleste tilfælde er tale om institutionel modvilje i forsvarret mod at informere om noget, som helst skal ordnes indenfor det militære system. Men det gør desværre sjældent skade-effekten mindre.

Mens *passiv påvirkning* er et gammelt problem, så er *aktiv påvirkning* af relativ ny dato. Med det menes, at forsvarret med udmeldinger, ”signaler” og synspunkter via medierne søger at påvirke den politiske dagsorden. Eller i helt ekstreme tilfælde træffer en rent politisk afgørelse som i den helt usædvanlige Hvidt-sag fra 2001. Der er i dette ”paper” blevet givet en lang række eksempler herpå og fremtiden vil uden tvivl byde på flere. Det er en naturlig udvikling i lyset af den sammenblanding mellem politiske og militære spørgsmål, som har fundet sted efter 1990 og som ikke kan forventes at ville ophøre.

Den nedenstående model søger at påvise skellen mellem *passiv* og *aktiv påvirkning*:

Årsager til konflikter i civil-militære relationer i Danmark	
Passiv påvirkning:	Aktiv påvirkning:
<p>1. Ønske om militær hemmeligholdelse og ønske om at ordne problemer indenfor ”systemet”:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Luftangreb i Afghanistan i 2002 • Brugen af jægersoldater og frømand i Afghanistan i 2002 • Vådeskudulykken i Irak i 2003 • Hommel-sagen i 2004 	<p>1. Brug af ny sikkerhedspolitisk rolle til at træffe rent politiske afgørelser:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvidt-sagen i 2001. <p>1. Vilje og interesse til at sende ”signaler” og ”budskaber” via medierne frem for via den lukkede kommandovej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Forsvarschef Helsø ønske om at flytte flere tropper til Afghanistan i 2005 • Forsvarsstabschef Sloth-Jørgensens kritik af socialdemokraterne og specielt den socialdemokratiske politiker Jens Christian Lund i 2005 for holdningen til Irak-krigen • Forsvarsstabschefens kritik af nedskæring i antallet af admiraler og generaler i 2005 • Admiral Wangs ide om at sende skibe til narkobekæmpelse i Caraibien i 2005

Spørgsmålet er om det er en udvikling som skal hilses velkommen eller undertrykkes fra politisk side. Hvis der igen bliver taget udgangspunkt i Samuel P. Huntingtons teoretiske arbejde er der ingen tvivl om, at der er tale om en forkert adfærd og et tegn på manglende professionalisme. Men omvendt er det vel et eller andet sted kun naturligt, at et forsvar, som skal være forkæmper for demokratiske idealer også i et eller andet omfang selv er en del af det demokratiske system som skitseret af militærsociologen Morris Janowitz. Det er et kontroversielt synspunkt, fordi det indebærer en risiko. Ikke så meget for, at danske tropper vil lave et kup i Danmark som for at topofficerer og politikere ganske enkelt geråder ud i politiske skænderier som det er blevet set i sagen mellem viceadmiral Tim Sloth-Jørgensen og Jens Christian Lund i sommers. I lyset af den

skade det kan gøre på udsendte danske soldaters moral er det i sig selv et alvorligt problem. Det er også et problem, fordi det kan skabe tvivl om hvorvidt militære råd fra forsvaret nu også bygger på "saglige" argumenter (det kan fx være med hensyn til nye materielanskaffelser) eller om de skal tjene et politisk formål. Hvad der derfor her plæderes for er en *integration* à la Janowitz af det danske forsvar i det danske demokratiske system. Den overordnede civile myndighed over forsvaret og den militære profession skal bevares, men forsvaret skal råde over en legitim ret til at fremføre sine synspunkter og træffe beslutninger indenfor de grænser der gensidigt er blevet fastlagt. Med andre ord burde det være legitimt for en militær topleder at komme med synspunkter via medierne så længe visse klare grænser respekteres. Eksempelvis når det gælder kritik af politiske partier eller politikere. Omvendt skal politikere og offentligheden i almindelighed i større grad end tidligere have adgang til informationer og viden om forsvarets ageren i udlandet. Alt andet skaber uundgåeligt konspirationsteorier, som ingen er tjent med.

Dette er selvsagt kun en skitse til en løsning af de problemer, som har plaget de civil-militære relationer i Danmark efter 1990. Afslutningsvis må det også understreges, at *business as usual* skam også er en løsning. Forsvaret kan fortsætte med gradvist, reaktivt og under kritik at åbne op for informationer, mens topofficerer fra tid til anden kan komme med politiske udmeldinger, som kan eller ikke kan føre til kontroverser. Når dette ikke før har ført til nogen livstruende krise for de danske civil-militære relationer er det fordi, at den gamle konsensus i sikkerhedspolitikken fra halvfemserne stadig findes. Danskerne støtter fortsat principielt tanken om udstationering af tropper i udlandet til bekæmpelse af undertrykkelse og lidelser. Derfor vil danske politikere altid kun til en vis grænse kritisere forsvaret, fordi gevinsterne ved den nuværende konsensus fortsat er så store. Det store dilemma er her, at forsvaret først med Kosovo i 1999 og siden med Irak i 2003 blev involverede i krige på et folkeretsligt tvivlsomt grundlag. I Kosovo sluttede luftkrigen efter et par måneder og problemet løste sig selv. I Irak hviler engagementet fortsat i skyggen af de mildest talt diskutabile grunde, som USA's ledelse i 2003 gav for at gå i krig. Uanset det skrigen behov Irak har i dag for international hjælp til genopbygning. Mere end noget andet trues den danske konsensus i sikkerhedspolitikken af det vakkelvorne grundlag, som i 2003 bragte danske tropper ind i Irak. En reform af de civil-militære relationer i Danmark kan ikke fjerne potentialet for en mulig krise, for det er grundlæggende et politisk dilemma, som kun politikere kan løse. Men en reform kunne hindre, at en sådan krise (med det sandsynlige krav om en tilbagetrækning) vil ende med at forpuste de civil-militære relationer, fordi der så er blevet skabt den nødvendige åbenhed i forsvaret og integration af forsvaret i den demokratiske beslutningsproces. En sådan krise ville derfor forblive med at være en politisk krise og ikke som sådan involvere forsvarets troværdighed. Irak var muligvis en fejltagelse i den "militaristiske" danske sikkerhedspolitik efter 1990. Men det behøver ikke at være en fatal fejltagelse, som for tid og evighed vil stoppe udsendelsen af danske soldater til verdens urocentre. Det er fortsat et værdifuldt bidrag, som Danmark og det danske forsvar yder.

Kilder – bøger

1. Leon Bramson & George W. Goethals: „*War – Studies from psychology, sociology and anthropology*”. Basic Books Inc, Publishers 2003.
2. Bertel Heurlin: „*Riget, magten og militæret*”. Aarhus Universitetsforlag 2003.
3. Samuel P. Huntington: „*The Soldier and the State*”. Belknap Press 1957/2003.
4. Morris Janowitz: „*The Professional Soldier*”. The Free Press 1971.
5. Mette Juul & Sune Wadskjær Nielsen: „*12 år på Balkan*”. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste 2004.
6. Charles C. Moskos, John Allen Williams & David R. Segal (redaktører): „*The Postmodern Military*”.
7. Lars Møller: „*Operation Bøllebank*”. Høst & Søn 2002.
8. Troels Lund Poulsen & Søren Gade: „*Den forandrede verden*”. Forlaget Lyngholm Business 2003.

Kilder – artikler

1. ”Forsvaret” nr. 4. August 2005.
2. Berlingske Tidende: „*Hemmeligt: Jægersoldater fangede mullah*”. 4. februar 2003.
3. DR Nyheder Online: „*Jægersoldater og frømand til Afghanistan*”. 13. december 2001.

4. DR Nyheder Online: „*En kontroversiel soldat*”. 17. maj 2004.
5. Politiken: "*Irakstyrken: Koalitionens knager*". Politiken 16. september 2004.
6. Politiken: "*Hommelsag starter i maj*". Politiken 16. februar 2004.
7. Urban: "*Forsvaret kræver forklaring på Irak-sag*". Urban 5. august 2004.
8. Yahoo Nyheder Online: "*Danske fly hjem fra Kirgistan*". 24. juni 2003.
9. www.hok.dk
10. <http://forsvaret.dk/HOK/Nyt+og+Presse/Irak/Irak++En+dansk+soldat+dræbt+og+to+soldater+hårdt+såret+ved+vejsidebombe.htm>
11. Christian Brøndum: "*Hovedløst: Politikere kræver åbenhed om forsvarets aktioner*". Berlingske Tidende 3. februar 2003.
12. Christian Brøndum: "*Når der går officer i sagen*". Berlingske Tidende 26. august 2003.
13. Christian Brøndum: "*Mindst 180 dræbt af danske bomber*". Berlingske Tidende 24. oktober 2003.
14. Christian Brøndum: "*Admiral: Dansk politik præget af jantelov*". Berlingske Tidende 30. juli 2005.
15. Ulrik Dahlin & Poul Rasmussen: "*Vel kan vi have dræbt mennesker*". Information 28. april 2004.
16. Ulrik Dahlin & Poul Rasmussen: "*De har gjort det godt*". Information 19. maj 2004.
17. Lars Halskov: "*Danske soldater hædret af USA for hemmelige operationer*". Politiken 23. februar 2005.
18. Bertel Heurlin: "*Dansk forsvarspolitik: En ny verden – en ny forsvarspolitik*". Fokus 1997.
19. Peter Viggo Jakobsen: "*Større danske tab i internationale operationer*". Kronik i Jyllandsposten 24. juni 2004.
20. Anders Jørgensen: "*Forsvarets leg med medierne*". Information 28. april 2004.
21. Mette Jørgensen: "*Sheik Abbas' gæstebud*". Information 28. januar 2004.
22. Michael Kristiansen: "*Fredsduen er fløjet*". Weekendavisen 1. februar 1991.
23. Jette Elbæk Maressa: "*EU: Kontrol med EU's militære komite*". Jyllandsposten 11. april 2001.
24. Jesper Markussen: "*Lund og Dahl vil have en undskyldning*". Viborg Stift Folkeblad 3. august 2005.
25. Jesper Markussen: "*Hak i admiral-tuden*". Viborg Stift Folkeblad 17. august 2005.
26. Hans Mortensen: "*Hær i knibe*". Weekendavisen 5. november 2004.
27. Troels Mylenberg: "*For vidt*". Weekendavisen 27. april 2001.
28. Jakob Nielsen & Rasmus Emborg: "*En tvivlsom krig*". Politiken 21. marts 2004.
29. Jakob Nielsen & Hanne Fall Nielsen: "*Overgreb i Irak: Støtte til Gades hjemkaldelse fra Irak-lejren*". Politiken 7. august 2004.
30. Poul Pilgaard Johnsen: "*Ingen slinger*". Weekendavisen 29. juli 2005.
31. Marvin R. Shanken: "*General Tommy Franks: An exclusive interview with America's top general in the war on terrorism*". Cigar Aficionado November /December 2001. Se interviewet her: <http://www.cigaraficionado.com/Cigar/Home/>
32. Mads Stenstrup: "*Søværnet: Søværnet vil bekæmpe narko i Caraibien*". Jyllandsposten 21. august 2005.
33. Anne Mette Svane & Erik Tromle: "*Aktioner: Elitestyrker kom aldrig i kamp*". Jyllandsposten 8. september 2001.
34. Elisabet Svane & Anders Langballe: "*Gade vil af med sin forsvarschef*". Ekstra Bladet 13. oktober 2004.
35. Terkel Svensson: "*Kun SF imod at sende en dansk korvet til Golfen*". Berlingske Tidende 28. august 1990.
36. Jesper Termansen: "*Chefen for forsvaret: Soldater til Afghanistan*". Berlingske Tidende 27. marts 2005.
37. Henrik Winther: "*Farvel til 1864*". Weekendavisen 13-19. december 2002.
38. Ulla Østergaard & Jørgen Ullerup: „*Forsvarsforbehold: Danske forbehold udløser kritik i EU*". Jyllandsposten 31. marts 2001.